

BOHUMIL VYKYPĚL

STRUČNÁ POZNÁMKA K STAROČESKÝM SLABIČNÝM LIKVIDÁM

COBISS: 1.03

Kratka pripomba k staročeškim zložnim likvidam

V članku je podana misel, da je pisanje zložnih likvid v stari češčini z vokalom gola grafična konvencija, ki ima začetek v tujejezični interferenci.

Ključne besede: stara češčina, fonologija, grafematika, likvide, jezikovni stik

A brief note on Old Czech syllabic liquids

This article suggests that the fact that Old Czech syllabic liquids were written with a vowel is a mere graphic convention resulting from foreign-language interference.

Keywords: Old Czech, phonology, graphemics, liquids, language contact

Paul Diels je asi znám především svou cennou gramatikou staroslověnštiny (srov. Diels 1932–34). Vedle toho byl však také autorem několika sice více či méně drobných, ale zato pozoruhodně inspirativních bohemistických textů. Jeden z těchto textů pojednává o jednom detailu v grafematicko-fonologickém popisu staré češtiny (srov. Diels 1911). Diels v něm ukazuje, že pravopis nejstarších staročeských jazykových památek důsledně rozlišuje mezi slabičnými a neslabičnými likvidami, když slabičné likvidy jsou psány pomocí *ir/yr* a *il/yl*, zatímco neslabičné jednoduchým *r* a *l*. To, že byly v nejstarších památkách staré češtiny slabičné likvidy psány s *i*, případně *y*, je dobře známo a známo to bylo už za Dielsových časů (srov. Gebauer 1871: 34–38; 1894: 292–293; Dolanský 1899: 305). Čím je ale Dielsova poznámka zajímavá, je dvojí.

Zprv je to skutečnost, že Diels bezprostředně srovnává psaní slabičných likvid s psaním neslabičných likvid a tak – vlastně nezáměrně a takřka jako fonolog ante litteras – poukazuje na otázku fonologické hodnoty těchto hlásek ve staré češtině. Jak je známo, představovaly slabičné *r* a neslabičné *r* i slabičné *l* a neslabičné *l* ve staré češtině dva odlišné fonémy (a to na rozdíl od nové češtiny, kde se jedná o varianty jediného fonému *r*, respektive *l*) a tento jejich fonologický status se v grafice projevil tím, že slabičné likvidy byl občas psány zdvojeně, tedy *rr*, *ll* (srov. Vykypěl 2016: kap. III). A právě odlišné psaní slabičných a neslabičných likvid v nejstarších staročeských jazykových památkách, na které poukazuje Diels, můžeme případně chápat tak, že se jím reflektuje zmíněná fonologická hodnota těchto hlásek.

Tím přicházíme k druhému zajímavému bodu, k jehož promyšlení Dielsova poznámka podněcuje. Diels zjevně vychází z toho, že spojení *i/y + r, l* označuje jednu hlásku, a tedy i jeden foném. Obvykle se ale toto psaní interpretuje tak, že *i/y* skutečně zachycuje nějaký doprovodný vokál, což se zároveň pokládá za svědectví pro to, že praslovanské slabičné likvidy byly ve staré češtině kontinuovány nejdřív spojením *i + likvida* a teprve později se (zčásti) staly čistými slabičnými likvidami (srov. Havlík 1889: 443–444; Gebauer 1894: 292–293, 299–300; Trávníček 1935: 112–113); variantou tohoto pojetí je představa, že se jednalo pouze o doprovodný vokalický prvek, který případně byl potenciální povahy, takže daný hláskový jev je možno z fonologického hlediska považovat za jeden foném (srov. Komárek 1962: 60–61, 98–100). Avšak – inspirováni Dielsovou hláskoslovně-fonologickou interpretací daného způsobu psaní – můžeme vyslovit domněnku, že doprovodné *i/y* neodráží žádnou hláskovou skutečnost, ale představuje jen pravopisnou „pomůcku“ k rozlišení slabičných likvidových fonémů od likvidových fonémů neslabičných. Za svůj vznik taková pomůcka může přitom vděčit cizojazyčné (německé) percepci staročeských slabičných likvid (podobně Stieber 1957: 77); takové vysvětlení by pak posilovala ta okolnost, že právě v nejstarších staročeských jazykových památkách nacházíme pravopis, v němž zjevně na němčině bylo vystaveno psaní sykavek (srov. Vykypělová 2014: 18–22).

LITERATURA

- Diels 1911** = Paul Diels, Zur altčechischen Orthographie, *Archiv für slavische Philologie* 32 (1911), 312–313.
- Diels 1932–34** = Paul Diels, *Altkirchenslavische Grammatik* 1–2, Heidelberg: Carl Winter, 1932–1934.
- Dolanský 1899** = Ladislav Dolanský, O výslovnosti českého *i* a *y*, *Časopis Musea království českého* 73 (1899), 285–322.
- Gebauer 1871** = Jan Gebauer, *Příspěvky k historii českého pravopisu a výslovnosti staročeské*, Praha: nákladem musea království Českého, 1871 (Sborník vědecký musea království Českého, odbor historický, filologický a filosofický 4).
- Gebauer 1894** = Jan Gebauer, *Historická mluvnice jazyka českého* 1, Praha – Vídeň: F. Tempský, 1894.
- Havlík 1889** = Antonín Havlík, K otázce jerové v staré češtině, *Listy filologické* 16 (1889), 45–51, 106–116, 248–258, 342–353, 436–445.
- Komárek 1962** = Miroslav Komárek, *Historická mluvnice česká* 1, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962.
- Stieber 1957** = Zdzisław Stieber: Rozwój czeskiego systemu samogłoskowego, in: Tadeusz Lehr-Splawiński – Zdzisław Stieber, *Gramatyka historyczna języka czeskiego* 1, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1957, 56–84.
- Trávníček 1935** = František Trávníček, *Historická mluvnice československá*, Praha: Melantrich, 1935.
- Vykypěl 2016** = Bohumil Vykypěl, *Perspektiven auf die Geschichte des Tschechischen und die tschechische Geschichte*, München: LINCOM, 2016 (LINCOM Studies in Slavic Linguistics 41).
- Vykypělová 2014** = Taťána Vykypělová, *Sechs Beiträge zur Geschichte des Tschechischen*, München: LINCOM, 2014 (Travaux linguistiques de Brno 11).

POVZETEK

Kratka pripomba k staročeškim zložnim likvidam

V članku se motri staro opozorilo Paula Dielsa, da se v najstarejših staročeških spomenikih zložne likvide pišejo z i/y in se izraža dvoje mnenje: bodisi tako dvočrkje odraža en fonem bodisi tako zapisovanje izhaja iz tujejezične percepcije staročeških zložnih likvid.